

Előszó

Szöveggyűjteményünket elsősorban a felsőoktatásban való felhasználásra szántuk. A kötetbe válogatott szövegek egy része (Marx, Mannheim, Merton, Durkheim, Bence, Fehér, Némedi tanulmányai) korábban már megjelent írások újraközlése; más részük (például Bloor és Kusch írásai) most először látnak napvilágot magyar nyelven. Az anyagot úgy állítottuk össze, hogy az irányzat legmarkánsabb képviselőitől és a velük foglalkozó hazai reflexiókból (Bence, Némedi, Fehér, Békés) közölt szövegek útján nyomon követhetők legyenek az utóbbi, mintegy 200 évben a tudásszociológia irányába tett legfontosabb lépések. Természetesen nem törekedhettünk arra, hogy valamennyi e tárgyban jelentős tanulmányt felvegyük a szöveggyűjteménybe. Válogatásunkból – elsősorban terjedelmi okokból – fájdalmasan hiányzik például Ludwig Flecknek 1935-ben született, de csak évtizedekkel később, Thomas Kuhn által felfedezett és nevezetessé tett munkája, az *Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache*; (A tudományos tény keletkezése és fejlődése). Nem közöltünk írást Polányi Mihálytól, aki, tudjuk, sok tekintetben megelőzte illetve aktívan kezdeményezte a tudományfilozófiában bekövetkezett antipozitivist, tudásszociológiai szemléletű fordulatot. Polányi filozófiai munkáinak javarésze magyarul is olvasható. S nem kapott helyet Lukács Györgynek a *Történelem és osztálytudat* című tanulmánya sem. Jóllehet, Lukács a természettudományos tudás vizsgálatát kizárta elméletének hatásköréből, mégis, ez a mű megkerülhetetlen a tudásszociológia tanulmányozásakor, hiszen nemzedékek sorának szemléletére gyakorolt fontos hatást Mannheimtől Polányin át Lakatosig és a budapesti iskoláig, de az Edinburgh-i iskola (mindenekelőtt B. Barnes) is kritikai tudatossággal fordult hozzá az erős program megfogalmazásakor.

A tudásszociológia (a *tudományszociológiától* markánsan különbözően) általában az emberi megismerés és sajátosan a tudományos megismerés vizsgálatokor a megismerés társadalmi, *társas* beágyazottságából, meghatározottságából indul ki, s nem fogadja el az európai kultúrában több mint kétezer éve uralkodó episztemológiai individualizmus előfeltevéseit. A tudásszociológiai szemlélet nem tagadja a valódi individualitás mint eredmény lehetőségét, de a megismerő szubjektumot nem elszigetelt, magában álló atomnak tételezi, aki eleve kész (veleszületett) kognitív adottságokkal fordul a világ felé. Azokat a tényezőket, hatásokat kutatja, amelyek *konstitutív* és *regulatív* szerepet játszanak abban, hogy *létrejőjjön* a megismerő szubjektum, éppen a történetileg is meghatározott társas kapcsolatok formáló hatására és mindenkor közegében.

A hagyományos (angolszász) tudományfilozófia a XX. század '70-es éveiben válságba jutott, s gyökeres változás állt be magának a tudománynak a társadalmi helyzetében is: a tudomány mint a legfőbb kognitív autoritás intézménye az úgynevezett *poszt-akadémikus* fázisba lépett. Az így kialakult helyzetben megváltozott az episztemológia jellege is: a hagyományos tudományszociológia alternatívájaként kialakult és megerősödött a főként David Bloor nevével fémjelzett edinburghi úgynevezett *erős program*, a tudományos tudás szociológiája (*sociology of scientific knowledge*, röviden SSK). Szemben a hagyományos tudományszociológiával és részben a tudásszociológia korábbi szemléletével is ez az új tudásszociológia magát a tudományos tudást, ezen belül a természettudományos tudást, sőt a szükségszerű igazságok foglalataként szemlélt matematikai tudást is szociológiai értelmezést igénylő, társas jelenségként közelíti meg. Az erős program manifesztuma, Bloor könyvének egy részlete magyar fordításban már olvasható a Forrai–Szegedi féle *Tudományfilozófia Szöveggyűjteményben* (Áron Kiadó, 2000.), az Osiris Kiadó pedig megjelentette magyarul a B. Barnes, D. Bloor és J. Henry által írt *A tudományos tudás szociológiája* című kötetet, amelyből a mi szöveggyűjteményünkbe is felvettünk egy alapvetően fontos fejezetet.

Véleményünk szerint a kibontakozóban lévő tudásszociológia fontos utat nyit meg az emberi megismerés új dimenzióinak feltárásában, és a tudományok önismeretének mélyítésében azok fejlődésében is meghatározó szerepet fog játszani. Szöveggyűjteményünkkel az SSK tanulmányozásához szükséges kezdő lépésekhez szeretnénk segítséget nyújtani.

Budapest, 2005. április

Békés Vera és Fehér Márta